

WERKEN AAN WEERBARE PRAKTIJKEN.

Hoe praktijkgericht onderzoek aan de CHE zou kunnen
bijdragen aan de weerbaarheidsopgave.

Dr. Robert van Putten
Lector Bezieling & Professionaliteit
Christelijke Hogeschool Ede
November 2025

Inleiding

De weerbare samenleving is the talk of the town. Als je er eenmaal op let, zie je dat het steeds vaker over weerbaarheid gaat. In elk geval in de wereld van overheidsbeleid, politiek (bijvoorbeeld in de verkiezingsprogramma's van partijen), publiek debat en onderzoeksubsidies. De geopolitieke spanningen, oorlog op het Europese continent en het daaruit voortvloeiende nieuwe defensiebeleid zijn daarvan de belangrijkste motoren. Steeds nadrukkelijker klinkt daarbij de zorg dat de samenleving kwetsbaar is als gevolg van dreigingen van uiteenlopende aard en dat een sterke defensiemacht niet voldoende is om daartegen bestand te zijn. Bescherming komt niet alleen van een sterk leger en een sterke militaire infrastructuur. De kerngedachte is dat een kwetsbare samenleving moeilijk te verdedigen is. Daarom moet die samenleving zelf weerbaarder worden en dat vraagt inspanning van diezelfde samenleving. Burgers, professionals, bedrijven en maatschappelijke instellingen zijn daarom ook zelf aan zet. Wat betekent dat concreet? Hoe geef je dat vorm? Welke investeringen en inspanningen zijn dan nodig? Voor dit soort vragen wordt nadrukkelijk gekeken naar hoger onderwijs en praktijkgericht onderzoek. De behoefte tot kennisdeling en kennisontwikkeling lijkt groot; de nieuwe subsidielijnen van Regieorgaan SIA is daarvan een indicatie. De vraag is daarom ook aan onze hogeschool: wat kan de CHE bijdragen aan een kennisagenda voor de weerbare samenleving?

Dit paper is een poging om over deze vraag na te denken.¹ Het bevat niet zozeer een beleidsvoorstel, als wel een conceptuele onderlegger voor het gesprek over mogelijke projecten rondom weerbaarheid en defensie. Doel van het stuk is om het denken te structureren. Deze thematiek blijft gemakkelijk ongreepbaar en de hype eromheen maakt het op het eerste gezicht niet aantrekkelijker om je erin te verdiepen. Toch is een scherper beeld van de thematiek en de manier waarop de CHE ermee aan de slag kan nodig (al is het maar om overtuigend te kunnen verwoorden wat je waarom niet wil). Daarbij ligt de focus in dit paper op kennisontwikkeling via praktijkgericht onderzoek. Mogelijke bijdragen vanuit onderwijs zijn buiten beschouwing gelaten.

Weerbaarheid: waar hebben we het over?

De term 'weerbaarheid' is op dit moment hét buzz-woord om te typeren wat volgens veiligheids-experts nodig is om de samenleving te beschermen tegen en voorbereiden op externe dreigingen. In frasen als 'de weerbare samenleving' en 'weerbare instituties' fungeert de term, taalkundig gezien, als bijvoeglijk naamwoord. Daarmee geeft het een bepaalde eigenschap of kwaliteit van samenleving en instituties aan. Net zoals dat gebeurt bij termen als solidariteit en duurzaamheid; dan spreken we ook over een 'een solidaire samenleving' en 'duurzame organisaties'. Het zijn woorden die een bepaalde eigenschap of kwaliteit vooropzetten, niet omdat we dat al zijn, maar omdat we belangrijk vinden dat te worden. Ze hebben daarmee een agenderende en richtinggevende functie. Zo ook weerbaarheid. Dat is een kwaliteit of eigenschap die onze samenleving snel moet verwerven. Het begrip geeft richting aan een beleidsagenda voor de nabije toekomst, of we dat nu leuk vinden of niet. Maar wat betekent het precies?

¹ Dank aan Timon Ramaker, Erik-Jan Smits en Arina Uijl voor hun meelezen en commentaar.

Woordenboeken vormen een goed beginpunt voor een inhoudelijke eerste indruk. De term weerbaarheid betekent zoveel als 'het vermogen tot verdediging', dat je in staat bent voor jezelf op te komen. De term is verwant met assertiviteit en strijdbaarheid. Wie weerbaar is, die is 'in staat tegenstand te bieden', ook met wapens.² De term is bepaald niet nieuw. De schutterijen (denk aan Rembrandts Nachtwacht) vervulden 'weerbaarheidstaken'.³ In de twintigste eeuw hadden NSB en NSDAP 'weerbaarheidafdelingen', wat paramilitaire knokploegen waren.⁴ Dichter op de actualiteit komt de term in tal van contexten tegen. In de psychologie kent men 'weerbaarheidstrainingen', om mentaal sterker te worden, bijvoorbeeld tegen pesten en intimidatie. In de zorg heeft weerbaarheid te maken met agressie op de werkvloer, onder ouderen en bedrijven is al langer aandacht voor digitale weerbaarheid en in het debat over democratische erosie is het concept 'weerbare democratie' bekend. Dat draait om de vraag in hoeverre de democratie zichzelf kan en mag beschermen tegen antidemocratische tendensen.⁵ Het historische en actuele gebruik van het begrip loopt weliswaar uiteen, maar heeft als rode draad dat het een defensief begrip is: het draait om bescherming, individueel of collectief.⁶

Voor een goed begrip in de huidige context van geopolitieke en militaire dreiging is de Weerbaarheidsopgave van de Nationaal Coördinator Terrorisme en Veiligheid (NCTV) behulpzaam. Terwijl Defensie verantwoordelijk is voor de militaire kant van veiligheid, is de NCTV dat voor de civiele kant. Daarmee is de NCTV een gezaghebbende overheidsinstantie, zeker richting andere overheden, politiek en media. In de Weerbaarheidsopgave schetst de NCTV hoe weerbaarheid in Nederland versterkt kan worden.⁷ Het doel ervan: 'Met een weerbare maatschappij versterken we onze veiligheid, vrijheid, welvaart en waarden. Weerbaarheid helpt om een conflict te voorkomen én om beter voorbereid te zijn als het onverhoopt toch misgaat' (p2). Het gaat om een maatschappij 'die schokken aankan, die voorbereid is' (p2). De weerbaarheidsopgave kent twee sporen: maatschappelijke weerbaarheid en militaire paraatheid, die samen zes pijlers bevatten. Militaire paraatheid gaat over 'het beschermen en verdedigen van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied' en 'het waarborgen van civiele ondersteuning aan de krijgsmacht bij de uitoefening van de militaire taak.' De maatschappelijke weerbaarheid betreft 'het beschermen van vitale en andere belangrijke processen in de maatschappij', 'een parate en veerkrachtige samenleving', 'het overeind houden van de Nederlandse democratie, rechtsstaat en overheid' en 'een weerbare economie'.

² [Betekenis van 'weerbaar' | Van Dale Uitgevers](#) en [Weerbaarheid - 4 definities - Encyclo](#) en [weerbaarheid Nederlands woordenboek - Woorden.org](#) en [Weerbaar - de betekenis volgens Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal](#).

³ [Thesaurus](#)

⁴ [Geschiedenis van de Weerbaarheidsafdeling \(WA\) in Nederland](#)

⁵ Bastiaan Rijpkema, *Weerbare democratie. De grenzen van democratische tolerantie*. Amsterdam: Boom, 2015.

⁶ Een snelle blik op bijv. bol.com leert dat er de laatste paar jaar tal van boeken met 'weerbaar' in de titel zijn verschenen, op de terreinen die hier zojuist zijn genoemd. [Bol | Zoekresultaten voor weerbaar](#)

⁷ NCTV: *Weerbaarheidsopgave. Versterken van weerbaarheid in het licht van militaire en hybride dreigingen*, dec. 2024. Zie ook: [Kabinet werkt aan verhogen weerbaarheid tegen militaire en hybride dreigingen | Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid](#).

De term weerbaarheid krijgt hier een heel breed bereik en wordt iets waar onder leiding van Defensie en Justitie & Veiligheid uiteindelijk interdepartementaal door allerlei beleidsafdelingen aan gewerkt wordt. Weerbaarheid is overheidsbreed en maatschappijbreed. Bovendien wordt de term, soms terloops, soms nadrukkelijker, verbonden aan een ander begrip: veerkracht. Dat zal verderop in dit paper ook zichtbaar worden, als dieper op de vier pijlers wordt ingegaan. Die term veerkracht is al langer onderdeel van denken over samenleving en bestuur. Al zo'n tien jaar tot vijftien geleden ontstonden tal van onderzoeksprogramma's en onderzoeksinstituten rondom 'veerkracht'. Veerkracht gaat over aanpassingsvermogen, het kunnen herstellen na een moeilijke situatie, zoals in contexten van verlies. Net als weerbaarheid heeft ook veerkracht niet alleen een individuele, maar eveneens een maatschappelijke connotatie: veerkrachtige samenleving, veerkrachtige instituties, enzovoorts.⁸ De Vereniging Nederlandse Gemeenten geeft in een handreiking (die hieronder nog aan bod komt) de volgende twee definities:⁹

- "Maatschappelijke weerbaarheid kenmerkt zich door het aanpassingsvermogen van inwoners en gemeenschappen om zich tegen verstoringen te wapenen en zich ertegen te beschermen. Het gaat om het voorkomen of beperken van de impact van een risico of bedreiging. Het is in feite de bescherming tegen de eerste klappen van een ramp of crisis."
- "Maatschappelijke veerkracht is een dynamisch proces van het collectief en verwijst naar het vermogen van een samenleving om na een ramp of crisis terug te veren naar een normale of nieuwe toestand. Bij het ontwikkelen en versterken van de maatschappelijke veerkracht zijn sociaal kapitaal en vertrouwen belangrijke kernelementen, maar ook de samenwerking tussen verschillende gemeenschappen."

Voor de VNG zijn het twee verschillende concepten, die weliswaar verwantschap tonen, maar toch ook andere accenten leggen. Dat zit onder andere in het onderscheid vooraf en achteraf. De NCTV en het kabinet maken een dergelijk onderscheid minder precies. In de teksten die ik hieronder bespreek blijft de relatie tussen veerkracht en weerbaarheid tamelijk diffuus. Misschien is nog wel het meest adequaat om te stellen dat de term weerbaarheid de term veerkracht soms lijkt op te slokken, waarbij veerkracht dimensie van een weerbare samenleving wordt. Ik laat dat hier verder even liggen, dit kan later verder opgepakt worden. In deze paragraaf probeer ik zo goed mogelijk te traceren welke omschrijvingen aan weerbaarheid worden gegeven.

In een Kamerbrief bij de Weerbaarheidsopgave wordt de kabinetsambitie verder toegelicht.¹⁰ Drie zaken springen onmiddellijk in het oog. Weerbaarheid heeft ten eerste een preventieve functie, al noemen NCTV en ministers die term niet. In de Kamerbrief wordt de afschrikkingsfunctie van een weerbare samenleving nadrukkelijk genoemd. Een samenleving die weerbaar is, zal minder snel

⁸ Zie bijv. Willem Trommel, *Veerkrachtig bestuur. Voorbij neoliberale drift en populistische kramp*. Den Haag: Boom Bestuurskunde, 2018.

⁹ VNG *Handreiking weerbaarheid*, 2025, p.20.

¹⁰ Kamerbrief 'Weerbaarheid tegen militaire en hybride dreigingen' van 6 december 2024, Tweede Kamer der Staten Generaal.

aangevallen worden. Bij het weerbaarder maken gaat het ten tweede nadrukkelijk ook om het zelf-organiserend vermogen van die samenleving, los van de overheid. Ook die term zelforganisatie valt niet letterlijk, maar de ministers schrijven in hun Kamerbrief dat zelfredzaamheid en samenredzaamheid van burgers en gemeenschappen van belang is voor weerbaarheid. Ze zien daarbij een taak weggelegd voor gemeenten en veiligheidsregio's 'om de kracht van burgers en organisaties te verbinden aan de veiligheidsopgave' (Kamerbrief 6 dec 2024, p2). Dit alles is ten derde niet alleen met het oog op militair conflict zoals een (hybride) oorlog, maar gaat in één adem ook over 'andere crises, zoals grootschalige overstromingen, een pandemie of langdurige uitval van vitale processen' (Kamerbrief idem p4).¹¹

Tegen deze achtergrond omschrijft het kabinet een weerbare samenleving als volgt in meer detail. Een weerbare maatschappij is een solide samenleving die schokken aankan, waarbij alle instituties en actoren in de maatschappij (van overheid tot kennisinstelling, van maatschappelijke organisatie tot inwoner) voorbereid zijn op ontwrichting en 'het vermogen hebben deze te weerstaan, op te vangen en ervan te herstellen' (Kamerbrief idem, p4). In die situaties van ontwrichting moet de samenleving kunnen omgaan 'met een combinatie van langdurige uitval, schaarste en verstoring' en 'nieuw evenwicht' kunnen vinden 'met mensen die (samen) veerkracht tonen' (idem, p4). Omdat honderd procent veiligheid niet bestaat, moet de overheid (die veiligheid voor zijn burgers als kerntaak heeft) erop kunnen vertrouwen dat de samenleving zelf ook schokken kan opvangen. Dit is voor het kabinet onderdeel van de benodigde wederkerigheid (term die het kabinet zelf niet gebruikt) tussen overheid en samenleving, meer specifiek ook tussen defensie en burgermaatschappij. De samenleving moet op de krijgsmacht kunnen vertrouwen, maar andersom heeft defensie 'de gehele samenleving nodig voor het uitoefenen van de militaire taken' (idem, p4).

Voor het kabinet maakt de weerbaarheidsopgave deel uit van een bredere veiligheidsagenda, waar cyberveiligheid, pandemische paraatheid, crisisbestrijding en versterking van defensie onderdeel van uitmaken. De weerbaarheidsopgave is een antwoord op de vraag: als NAVO een beroep op ons land doet, wat komt er dan bij kijken om aan dat verzoek te kunnen voldoen én de samenleving draaiend te houden (Kamerbrief 2024, p7)? De kabinetsbrief en de Weerbaarheidsopgave van de NCTV schetsen vooral waar werk van gemaakt moet worden, het is geen kant-en-klare blauwdruk. Het kabinet wil vooral communiceren wat de dreiging is, hoe de overheid zich voorbereid en wat burgers zelf kunnen doen. Dat doet ze met het oog op informatiedeling, versterken grip van burgers, bevorderen van gesprek en activeren van een mindset en gedrag in de samenleving dat weerbaar is (Kamerbrief p15-17). Welbeschouwd heeft de Weerbaarheidsopgave en de overheidscommunicatie over weerbaarheid een mobiliserende werking: het wil de samenleving in beweging krijgen.

Weerbaarheidsopgaven: een impressie

Welke concrete weerbaarheidsopgaven zien overheden? Hiervoor noemde ik dat de NCTV zes pijlers formuleert, waarvan vier op het gebied van maatschappelijke weerbaarheid. Ook gemeenten, en namens hen de VNG, formuleren uitdagingen om de lokale samenleving weerbaarder te maken.¹² Ik geef daar in deze paragraaf impressies van, met als doel scherper te krijgen wat de maatschappelijke en

¹¹ [Onderzoeksprogramma 'Adapt'](#) van o.a. Beatrice de Graaf en Rik Peels is daarom verwant.

¹² [Weerbare samenleving | VNG](#)

bestuurlijke uitdagingen zijn. Dat helpt later in het traject in schetsen van een bijpassende kennisagenda vanuit de CHE.

Pijler 1 gaat over het beschermen van vitale en belangrijke processen in de maatschappij. Dit gaat enerzijds over infrastructuur in brede zin, waarvan verstoring tot grote economische schade en maatschappelijke ontwrichting kan leiden. Denk aan: energie, communicatie, internet, logistiek van water, voedsel en noodhulp. Anderzijds gaat het in deze pijler om logistiek, om de manier waarop allerlei zaken verdeeld, verspreid en gemobiliseerd worden. Van belang wordt geacht: het versterken van de weerbaarheid van de infrastructuur en het verkleinen van risico's en afhankelijkheden tussen processen en in de logistieke keten. Daarvoor is nodig dat infrastructuur 'voldoende robuust, redundant en gediversifieerd' moet zijn (p4) om kans op ontwrichting zo klein mogelijk te maken. Daarnaast gaat bescherming van belangrijke processen ook over digitale weerbaarheid tegen cyberaanvallen, over 'adequate toegang tot voldoende, veilig en gezond voedsel' en over een slagvaardige en wendbare gezondheidszorg, ook om slachtoffers op te vangen en ondersteuning aan bondgenoten te bieden. 'De continuïteit van zorg is immers een belangrijke randvoorwaarde voor de continuïteit van de samenleving' (p5). Tot slot gaat het onder deze pijler ook over mobiliteit op de arbeidsmarkt, met oog op belangrijke sectoren als techniek en IT. Bijvoorbeeld als door verstoringen werk in sectoren wegvalt of juist veel werk ontstaat. Hoe kan je dan interveniëren?

Pijler 2 gaat over een parate en veerkrachtige samenleving (daar is de term weer). Deze pijler gaat over zelfstandig overleven, over zelfredzaamheid van de samenleving, om de eerste klap op te vangen en voor elkaar te zorgen. Ontwrichtende aanvallen 'raakt onze vrijheid en zet ons leven op z'n kop' (p7). Dat gaat gepaard met bezorgdheid, hulpvragen en wellicht ook onrust. Maar juist dan is ook ieders inzet in de samenleving nodig, en moet de overheid 'erop kunnen vertrouwen dat de samenleving tijdelijk of gedeeltelijk zonder haar kan' (p7). Daarvoor wil de overheid werken aan: goede overheidscommunicatie, met oog voor handelingsperspectief en voor desinformatie; goede alarmeringssystemen, die redundant zijn; handelingsperspectief voor schuilen en evacueren. Ook vindt ze werken aan lokale netwerken van belang. Dan noemt de NCTV: een landelijk platform of netwerk weerbare samenleving, 'om traditionele hulpverleners, (vrijwilligers) organisaties en bedrijven te verbinden ter voorbereiding op grote verstoringen' (p8) en het vormgeven van burgerhulpverlening, aansluitend bij bestaande maatschappelijke initiatieven. Dat is 'onmisbaar bij het mobiliseren van vrijwilligers of het bieden van noodhulp' (p8). Het gaat hier dus om het koppelen van allerlei actoren, statelijk en maatschappelijk.

Pijler 3 gaat over de Nederlandse democratie, rechtsstaat en overheid die overeind moeten blijven. Deze pijler draait zagezegd om de veiligheid van publieke instituties van de staat. De democratische rechtsorde is een target en vereist daarom bescherming. 'Het openbaar bestuur zal moeten blijven functioneren en grondrechten zullen zoveel mogelijk moeten worden gewaarborgd' (p9). Daarvoor zijn proactieve maatregelen van belang, zoals: een sterke responsmogelijkheid van de overheid tegen hybride conflictvoering. Dat gaat over middelen om op te treden tegen kwaadwillende statelijke actoren, met doel van afschrikking en stoppen; het proactief tegengaan van hybride dreigingen, zoals sabotage en spionage. Kennisveiligheid is van belang, evenals het versterken van de inlichtingenpositie van veiligheidsdiensten. Ook gaat het om proactief optreden tegen beïnvloeding vanuit buitenland. Denk aan inmenging in maatschappelijke sentimenten, desinformatie verspreiden en het ondermijnen

van de integriteit openbaar bestuur. De journalistiek is daarbij belangrijk. 'Vertrouwen in de overheid vraagt onafhankelijke controle door journalisten. In de aanpak voor maatschappelijke weerbaarheid erkennen we daarom het belang van de continuïteit van onafhankelijke journalistiek' (p10). Naar proactieve maatregelen, gaat het ook om de overheid te laten functioneren in aanloop naar en tijdens een conflict. Dat gaat over democratische controle, functioneren van de rechtsspraak, het systeem van belasting en uitkering, overheidscommunicatie, omgaan met schaarste binnen de overheid, sterkere crisisstructuur.

Pijler 4 gaat over een weerbare economie. Deze pijler draait om de productiekracht van de economie. In het geval van conflict en verstoring is het cruciaal dat de economie blijft draaien. 'Dat zorgt ervoor dat we in onze basisbehoeften – zoals voedselzekerheid, energie en gezondheidszorg – kunnen blijven voorzien. Bovendien ondersteunt een draaiende economie de inzet van de krijgsmacht.' (p13). Dat kan betekenen dat sectoren hun productie moeten aanpassen aan strategische doelen, 'om prioriteit te geven aan de productie van goederen en diensten die essentieel zijn voor verdediging' (p13). De overheid kan dus in de markt gaan ingrijpen, tegelijk is ook het bedrijfsleven zelf aan zet om schokbestendig te zijn, want bedrijven zijn zelf verantwoordelijk 'voor de inrichting van hun eigen waardeketens.' (p13). Het gaat dus om bij schaarste en verstoringen 'het verdienvermogen op peil te houden en te zorgen voor continuïteit' in economische processen. Dat geldt ook voor het financiële systeem. Daarbij is het verminderen van afhankelijkheden in productieketens van belang, om risico's te beperken, 'bijvoorbeeld door het stimuleren van diversificatie en circulariteit, het versterken van onze industrie, of het onderzoeken van voorraadvorming.' (p14). Daarbij kijkt de overheid ook naar het MKB in kritische sectoren.

Naast dit nationale perspectief op weerbaarheid, hebben gemeenten ook hun eigen kijk op en rol in het vergroten van maatschappelijke weerbaarheid. VNG verwoordt dat in de Handreiking Weerbaarheid als volgt: 'De gevolgen van een (langdurige) crisis worden uiteindelijk lokaal gevoeld, bij inwoners, bedrijven en instellingen en juist daarom spelen gemeenten een sleutelrol in het versterken van de maatschappelijke weerbaarheid en veerkracht. Gemeenten hebben bovendien wettelijke taken tijdens crises, zoals op het gebied van bevolkingszorg waaronder crisiscommunicatie.' (p3). De VNG eigent de thematiek van weerbaarheid zich nadrukkelijk toe vanuit zijn rolopvatting over de overheid die het dichtst bij zijn burgers staat. De handreiking bevat vervolgens een uitwerking van allerlei lokale maatregelen, waarbij veel van de hierboven genoemde thema's van de NCTV ook weer terugkeren. Ook de VNG kiest voor een maatschappelijke benadering van weerbaarheid, wat hier een 'whole of society-approach' wordt genoemd. 'Het is dan ook van belang dat gemeenten maatschappelijke organisaties, inwoners, ondernemers en andere relevante partijen betrekken bij hun aanpak. Weerbaarheid en veerkracht zijn immers niet alleen veiligheidsvraagstukken, maar vergen betrokkenheid van alle domeinen in de samenleving' (p5). De handreiking kent (opnieuw) zes onderdelen: continuïteit van de eigen organisatie, crisisorganisatie, vitale voorzieningen, sociaal weefsel, zelfredzaamheid inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties en samenleving als overkoepelend systeem.¹³

¹³ Zie verder ook 'Notulen dialoogsessie Maatschappelijke Weerbaarheid' van 16 oktober 2025.

Discussie: rol van hoger onderwijsinstellingen

In 2025 is SIA begonnen met een financieringslijn Defensie, met het oog op de Kennis en Innovatie Agenda (KIA) Veiligheid.¹⁴ Intussen krijgt de samenwerking tussen onderwijs en defensie concreter vorm op tal van plekken. Een bekend voorbeeld is Defensity college, waar ook de kroonprinses aan deelneemt.¹⁵ Verder zijn er veiligheidsopleidingen, minoren en een 'nationale weerbaarheidstraining', die hun weg vinden op MBO, HBO en WO.¹⁶ In het najaar van 2025 begint ook publieke discussie in de media over deze verknoping tussen hoger onderwijs en defensie los te komen: is dit wel een goed idee?¹⁷ Licht hier wel een taak voor hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek? Vragen en aarzelingen over die verknoping klinken ook op de CHE wel in de wandelgangen: willen wij hier tijd en geld aan besteden? Past dit bij het profiel van de hogeschool en de christelijke identiteit? Daarom is het zinnig hier op die discussie in te gaan. Dat doe ik in deze paragraaf door een samenvatting te geven van het debat hierover in de media.

Wat zijn de zorgpunten die in interviews en opiniestukken geuit worden? Op scherp gezet: 'de militarisering' van onderwijs en wetenschap. Hoger onderwijs en onderzoek zijn er om kritisch denken van burgers te bevorderen en om vrije kennisvergaring. Dat zou onder druk komen te staan nu krijgsmacht en kennisinstellingen gaan samenwerken. Beide instituties raken dan verstrengeld, waardoor onderwijs en onderzoek zijn vrije ruimte kwijtraakt en geïnstrumentaliseerd wordt voor externe nutsdoelen, zo is de centrale zorg van critici. Dat heeft ook met geld te maken. De bezuinigingen op kennisinstellingen worden via de omweg van meer geld voor defensie een beetje gecompenseerd. Daardoor worden kennisinstellingen haast wel gedwongen samenwerking met defensie te zoeken, omdat daar nu eenmaal geld voor is.

Een tegenwerping die vervolgens klinkt is dat vermenging tussen hoger onderwijs, onderzoek en samenleving niet nieuw is. Al langer is er een tendens dat hoger onderwijs en onderzoek verbonden zijn met maatschappelijk doelen en door de overheid gestelde kennisagenda's. Denk aan het topsectorenbeleid of de nationale wetenschapsagenda. Wie er op deze manier naar kijkt, kan tot een genuanceerder en sympathieker standpunt voor samenwerking komen. Dat geldt dan zeker voor hoger beroepsonderwijs en praktijkgericht onderzoek, want die zijn naar hun aard al meer verweven met samenlevingsbehoeften. Een redeneerlijn is daarom: 'Natuurlijk moet academische vrijheid vooropstaan bij de uitwisseling van kennis, expertise en ideeën. Maar we moeten ook niet panisch worden van die kruisbestuiving tussen defensie en onderwijs. We vinden het immers ook volstrekt normaal dat universiteiten onderzoeksprogramma's voor het klimaat ontwikkelen, waar de samenleving vervolgens haar voordeel mee kan doen.'¹⁸ Het lijkt daarom goed denkbaar om defensie net als andere

¹⁴ [KIEM - Defensie - Financiering - Regieorgaan SIA](#)

¹⁵ [Bijbaan bij Defensie - Defensity College](#)

¹⁶ [Op zoek naar extra reservisten marcheert defensie het onderwijs in, dat leidt tot zorgen - NRC](#)

¹⁷ Zie [Moeten defensie en onderwijs de handen ineenslaan? | Trouw](#) en [Op zoek naar extra reservisten marcheert defensie het onderwijs in, dat leidt tot zorgen - NRC](#) en [Opinie: Als we wetenschap in dienst stellen van defensie, militariseren we onze kritische denkrimte | de Volkskrant](#) en [Kritiek op militaire minor Hogeschool Utrecht: 'We leiden onze studenten niet op tot vechtmachines' - RTV Utrecht](#)

¹⁸ Sebastien Valkenberg, [Moeten defensie en onderwijs de handen ineenslaan? | Trouw](#)

sectoren te zien waarvan de overheid bevordert dat het hoger onderwijs en onderzoek daar dienstbaar aan is.

Toch is daarmee de zaak niet afgedaan. Critici zien een groot verschil tussen maatschappelijke doelen waaraan kennisinstellingen dienstbaar kunnen zijn enerzijds en militaire doelen anderzijds. Voorgaande argument van dienstbaarheid gaat onvoldoende op specifieke plaats en aard van defensie in de maatschappij, zou je kunnen zeggen. Die redenering vertrekt vanuit het inzicht dat er een cruciaal onderscheid is tussen burgerlijke samenleving en de krijgsmacht, tussen civiel en militair, en dat een democratische samenleving nu juist is gebaseerd op dat radicale onderscheid. Samenwerking tussen kennisinstellingen en krijgsmacht zorgt voor een problematische vervaging van dit onderscheid. De vrees is dat die vervaging kritisch denken bemoeilijkt en alternatieve perspectieven (naast of tegenover meer defensie) onmogelijk maakt. 'Een onderwijsinstelling is bij uitstek een plek waar je pas op de plaats kunt maken en kritische vragen kunt stellen. Wanneer het leger zich binnen de muren bevindt, is dat lastiger.'¹⁹ Een kennisinstelling is dan niet langer een civiel instituut, maar een 'schakel in de maatschappelijke infrastructuur die militair geweld mogelijk maakt. Oorlog is namelijk geen moment, maar een politiek, economisch en cultureel systeem. En wie de kennisinstellingen militariseert, militariseert ook de denkruimte. Precies die denkruimte is nodig om als burgers kritisch te blijven op het staatsgeweldsmonopolie.'²⁰

Ook deze kritische reflectie wordt vervolgens weersproken. Kun je al van militarisering spreken in de Nederlandse situatie met als streefdoel 3,5% van het BBP investeren in defensie? Is 'militarisering' niet te massief als term? Hoe reëel je het externe dreigingsbeeld inschat en de consequenties ervan voor onze samenleving, lijkt ook medebepalend voor je standpunt. Wie de impact van de dreigingen voor onze samenleving relateert, vindt de samenwerking minder urgent. En er is ook een andere kant: het werken aan vrede, mensenrechten en diplomatie: het 'Europese verhaal'. Daarom kan je ook betogen: 'Het is bij uitstek een onderwijstaak om ons opnieuw eraan te herinneren dat veiligheid niet alleen vraagt om een sterker leger, maar ook om sterkere diplomatie en vredesvorming.'²¹ In dit perspectief is het eerder de taak van kennisinstellingen om de maatschappelijke kant van weerbaarheid te versterken.

Welke opvattingen binnen de CHE hierover precies leven, weet ik niet. Dat zou verder uitgezocht kunnen worden en een collectief gesprek hierover kan behulpzaam zijn. Zowel de weergave van het publieke debat als dat gesprek kunnen richting geven aan de bijdrage die de CHE (niet) wil leveren. Daarbij laat het zich indenken dat vanuit de christelijke traditie van de hogeschool de bezinning een theologische verdieping krijgt.

¹⁹ Michiel Bot, [Kritiek op militaire minor Hogeschool Utrecht: 'We leiden onze studenten niet op tot vechtmachines' - RTV Utrecht](#)

²⁰ Suzanne Klein Schaarsberg, [Opinie: Als we wetenschap in dienst stellen van defensie, militariseren we onze kritische denkruimte | de Volkskrant](#)

²¹ Paul van Tongeren, [Moeten defensie en onderwijs de handen ineenslaan? | Trouw](#)

Het repertoire van de CHE

Tegen de hiervoor geschetste achtergronden is nu de vraag: wat kan en wil de CHE bijdragen aan een agenda van maatschappelijke weerbaarheid? Bij welke weerbaarheidsopgaven die in het publiek domein worden geformuleerd sluiten aan bij de expertise van onze hogeschool? En welke relatie tussen hoger onderwijs en krijgsmacht sluit aan bij de visie en identiteit van de CHE? In deze paragraaf formuleer ik een aantal denkrichtingen en bouwstenen die leidend kunnen zijn bij het maken van een concrete kennisagenda. Dat is allesbehalve uitputtend, al is het maar omdat hier input vanuit de verschillende vakgebieden nodig is om de mogelijke inbreng scherper te krijgen. Het gaat mij erom zo scherp mogelijk vanuit de kwaliteiten van de CHE te denken, gericht op de versterking van bestaande kennisagenda's van de hogeschool en met oog voor consistentie en samenhang. Dan kunnen we ook echt bijdragen aan een maatschappelijk vraagstuk, op een manier die ook onze kennisontwikkeling verder brengt én als betekenisvol kan worden ervaren. Dat lijken mij belangrijke voorwaarden.

Raakpunten weerbaarheid en beroepsdomeinen van de CHE

Op het eerste gezicht staat de thematiek van weerbaarheid en defensie ver af van expertise die de CHE in huis heeft. Zeker als je het gesprek start bij defensie. Wij hebben geen opleidingen die dicht aan liggen tegen 'militaire paraatheid' (de niet besproken pijlers 5 en 6 van de NCTV) en de benodigde technologie, materiaal en personeel. Wij leiden ook niet op voor direct aanpalende beroepen in het brede veiligheidsveld. We hebben immers geen opleidingen veiligheidskunde en ook geen lectoraten op dat gebied. Wij hebben ook geen opleiding of lectoraat bestuurskunde, terwijl veel van de weerbaarheidsopgaven gaan over overheidsoptreden, nationaal en lokaal. Het is pas op tweede gezicht, vanuit het bredere thema van de weerbare samenleving dat inhoudelijke lijnen zichtbaar worden. Onze verbinding met weerbaarheid zit echt aan de maatschappelijke kant: daar waar vraagstukken van weerbaarheid alledaagse maatschappelijke praktijken en contexten binnentreedt en daar waar professionals in hun beroepshandelen in die maatschappelijke praktijken en contexten met uitdagingen rond weerbaarheid te maken krijgen, wordt de thematiek voor de CHE concreet en relevant. Dan draait het er in de kern om hoe weerbaarheid zich meldt als uitdaging voor een goede beroepsuitoefening in een bepaalde maatschappelijke context. De kunst is, mijns inziens, om daar scherper zicht op te krijgen. Daar ontstaan haakjes voor een kennisagenda.

Kijken we vanuit die invalshoek, dan loopt er (als ik het goed zie) naar elk opleidingsdomein en elk lectoraat wel een mogelijke draad richting maatschappelijke weerbaarheid. Ik noem hier slechts op basis van mijn eerste indrukken wat lijnen, het is aan de lectoraten zelf om die doordenking verder op te pakken vanuit hun expertise.²²

- ICT: hybride dreigingen, bescherming vitale digitale structuren en processen, cyberaanvallen.
- Sociaal werk: het belang van informele netwerken, lokale sociale structuren, vrijwilligers, maatschappelijke organisaties.

²² Zie daarvoor ook de verslagen van eerdere bijeenkomsten met defensie en andere partners, in bezit van Arina Uijl.

- Verpleegkunde/ gezondheidsbevordering: flexibiliteit en opschaalbaarheid van zorgvoorzieningen bij rampen, belang van gezond voedsel, minder afhankelijkheid in productie.
- Bedrijfskunde: verantwoordelijkheid van bedrijven voor productieketens, verminderen logistieke afhankelijkheid, beschermen waardeketens, meer redundant en circulair werken. Een breed netwerk (ecosystemen!) vormen.
- HRM: andere inzet van personeel in crisistijd, oog voor vitale sectoren en beschikbaarheid van personeel daar; betalingsverkeer salarissen, etc.
- Communicatie: publieksvoorlichting, crisiscommunicatie, infrastructuur van communicatie, desinformatie, handelingsperspectief burgers.
- Journalistiek: beschermen betrouwbaarheid publieke instituties, onafhankelijkheid richting overheid bewaken.

Twee beroepsdomeinen die ik niet tegenkom in de stukken, maar waar wel 'iets' mee is, zijn de pabo en theologie. De NCTV spreekt over bescherming van onderwijs en onderzoek, dat die kunnen doorgaan bij ontwrichting. Dat raakt dus de Pabo. Je kunt ook de vraag stellen: moeten basisscholen al aan de slag met weerbaarheid, wil je jonge kinderen daarin onderwijzen en hoe dan? De overheidsdocumenten hebben het ook over 'erfgoed'. Ze spreken verder niet over het belang van moraal, zingeving en religie, maar daar zit wel iets wat de CHE kan inbrengen met theologie. Deze thematieken lijken wel van belang, en worden door partners en SIA juist als relevante inbreng van de CHE benoemd. Dat gaat bijvoorbeeld over geestelijke zorg, ethische vragen rond personeelsswerving en moral injury.²³

Piketpaaltjes vanuit onderzoeksprofiel en identiteit

Dit eerste overzicht in raakpunten tussen de CHE en de weerbaarheidsopgave betekent natuurlijk niet dat ons onderzoek en onderwijs zich onmiddellijk laten inschakelen voor de weerbaarheidsopgave zoals de overheid die presenteert. Integendeel, vanuit onze eigen expertise en inhoudelijk en levensbeschouwelijk profiel hebben we vermoedelijk ook een eigen kijk op het vraagstuk (al zullen we dat verder moeten articuleren), op wat het betekent om maatschappelijk weerbaar te zijn en op wat je daarin van professionals en beroepspraktijken kan vragen. Grofweg kunnen we vanuit onze expertise, profilering en overtuiging (onderzoeksprofiel, zwaartepunten, position papers, christelijke identiteit) de volgende piketpaaltjes slaan, die een CHE-agenda op het gebied van weerbaarheid helpen bepalen:

- CHE onderzoek draait om 'de kracht van relaties' in de samenleving. Mens-zijn betekent in-relatie-zijn en een goede samenleving doet dit relationeel vermogen van mensen recht en laat dat tot bloei komen. Dat schuurt met eenzijdige focus op autonomie en individualiteit enerzijds, maar ook met volledig kijken naar instituties en structuren anderzijds. Een agenda van weerbaarheid zal dus voor de CHE met dit relationele te maken hebben. Dus niet enkel zelfredzaamheid met een eigen noodpakket, maar ook niet enkel de overheid of een defensiemacht die het wel regelt. Dit profiel daagt ons uit om te zoeken naar weerbare relaties,

²³ Begrijp ik van Arina Uijl en Timon Ramaker.

naar relationele kracht om weerbaar te worden in gemeenschappen.

- De twee zwaartepunten over ‘zorg voor menselijke waardigheid’ en ‘waardenvolle gemeenschappen’ vormen daarbij aanvullende morele criteria: inspanningen voor een weerbare samenleving moeten recht doen aan en bijdragen aan waardigheid en maatschappelijke waarden die we hoog willen houden.
- Fundamenteel is daarbij het besef dat beroepsdomeinen niet zomaar te instrumentaliseren zijn c.q. ter beschikking staan voor elk extern opgelegd doel door de overheid. Wezenlijk in ons denken over beroepshandelen is dat het in zichzelf betekenisvolle praktijken zijn, die een eigen ‘normatieve structuur’ hebben, waaraan professionals recht moeten doen. Samenwerking rond weerbaarheid moet dus passen bij de eigen aard van de betreffende beroepspraktijk. Professionals hebben daar wel intuïtief een indruk van. Ditzelfde punt geldt ook richting de maatschappelijke praktijken waarin professionals werkzaam zijn: die kan je niet zomaar maken of veranderen, zonder soms ook schade aan te brengen. Alertheid voor maakbaarheidsdenken dus, of in politiek-filosofische termen: respect voor de ‘sovereiniteit in eigen kring’.
- De weerbaarheidsopgave is niet zomaar een objectief gegeven, een neutraal feit. Het is een politiek-bestuurlijke agenda en een normatief begrip of ‘stille ideologie’, dat onderdeel is van een breder discours. Daar kunnen we iets van vinden. Uit voorgaande werd al duidelijk dat weerbaarheid niet alleen verweven is met veerkracht, maar ook met preventie en veiligheid. En die termen maken ook al langer deel uit van ons publiek debat, dat al eens als een veiligheidsdiscours en veiligheidsutopie is getypeerd.²⁴ In onze christelijke traditie zijn diverse bezorgde stemmen over dit discours. Filosoof Bob Goudzwaard schreef over de ideologische blikvernaauwing die in allerlei sectoren, waaronder internationale veiligheid optrad, waardoor voortdurende wapenwedlopen ontstonden.²⁵ Deze ideologische dynamiek moet onderdeel van de bezinning zijn. Je kunt namelijk ook anders naar veiligheid kijken, meer vanuit vertrouwen. Dat heeft diepe christelijke wortels.²⁶
- Het samenlevingsbeeld is ook belangrijk: naar wat voor soort samenleving bewegen we toe? Aan de CHE spreken we daarover graag in termen van vrede en shalom.²⁷ Denk aan thema’s als pacifisme, rechtvaardige oorlog, en een visie op (voorwaarden voor) vrede. Als christenen geroepen zijn om vredestichters te zijn en het hart van het christelijk geloof om vrede draait (zie de recente publicaties van Stefan Paas bijvoorbeeld), wat betekent dat voor samenwerking met defensie en inzet rondom weerbaarheid?
- Goed professioneel handelen en goed samenleven in allerlei maatschappelijke praktijken heeft vanuit CHE-perspectief ook te maken met de rol van moraal, zingeving en religie. Daar lezen we

²⁴ Hans Boutellier, *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Juridisch, 2005.

²⁵ Bob Goudzwaard, *Wegen van hoop in tijden van crisis*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 2009.

²⁶ Ronald van Steden, *Het onbehagen van juf Ank. Over veiligheid en vertrouwen in roerige tijden*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 2023.

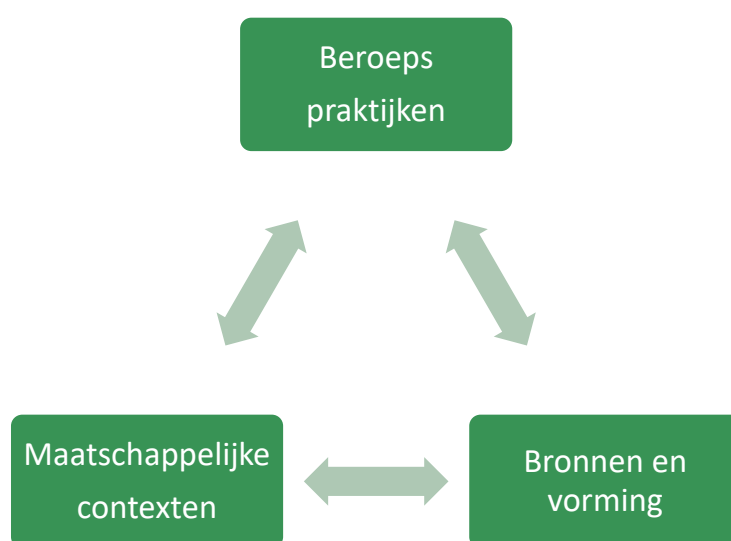
²⁷ Zie voorwoord position papers CHE, 2021: [CHE | Studeren doe je in Ede | Position papers CHE](#)

niets over in de overheidsdocumenten.²⁸ Hebben we hier met een technocratische secularistische blik op weerbaarheid te maken? Een blinde vlek? Terwijl het toch ook voor de hand ligt: welke morele kwaliteiten, welke deugden, welke inspiratiebronnen, rituelen en verhalen hebben we nodig om weerbaar te zijn? Beatrice de Graaf wijst op de rol van historische bronnen en verhalen in crisistijd.²⁹ Voor deze narratieve en zingevende dimensies van en voorwaarden voor weerbaarheid, hebben we juist aan de CHE veel oog. Hoe kunnen inspiratiebronnen uit religie, filosofie, kunst, natuur en geschiedenis ons helpen weerbaar te zijn?³⁰ En wat betekent weerbaarheid in het perspectief van professionele identiteit?³¹

Al deze 'desiderata' geven hints voor een heel eigen benadering van en inbreng voor weerbaarheid. Die eigenheid heeft, samenvattend, te maken met relaties, met moraliteit, met inspiratiebronnen, met kritische bezinning op het discours. Ook gaat het om zachte krachten, om een andere benadering van veiligheid en om denken vanuit de eigenheid van praktijken. In feite willen we verder kijken dan het technocratisch, instrumentele en secularistische discours van weerbaarheid.

Contouren van een onderzoeksagenda

Hoe zou de CHE nu concreet praktijkgericht onderzoek kunnen opzetten rondom weerbaarheid? Hier verlaat ik het meer inventariserende pad en krijgt het een wat speculatiever slot. Ik zoek naar een samenhangend conceptueel kader, dat de grote lijnen samenbrengt, maar ook richting aangeeft. Misschien helpt onderstaande driehoek.

²⁸ Ook niet in de Gesprekstoel van de NCTV.

²⁹ Beatrice de Graaf, *Wij zijn de tijden. Geschiedenis in crisistijd*. EW: Huizinga-lezing, 2024.

³⁰ Denk ook aan het repertoire van het JLI.

³¹ Ook het werk van Ronald van Steden (2023) breekt een lans voor een verbinding tussen zingeving, religie en veiligheid.

De drie hoekpunten van bovenstaande figuur, als vereenvoudigde weergave van een mogelijke insteek van de CHE, kunnen richting geven voor een scherpe onderzoeksagenda op het gebied van weerbaarheid. De train of thought zou dan kunnen zijn: we doen onderzoek naar en in beroepspraktijken (eerst hoekpunt), die zich afspelen in concrete maatschappelijke praktijken en contexten (tweede hoekpunt) en die niet zonder bronnen en vorming kunnen (derde hoekpunt). Daarbij zouden deze drie hoekpunten geen zelfstandige programmalijnen worden, het gaat juist om de kruisbestuiving en interacties tussen die hoekpunten. Methodologisch gezegd: de drie hoekpunten moeten een interdisciplinaire of transdisciplinaire benadering stimuleren. Ik loop de hoekpunten even vragenderwijs langs.

- Voor de beroepspraktijken heb ik in de vorige paragraaf al een eerste overzicht gegeven. Daar is verdieping nodig. Welke concrete weerbaarheidsopgaven dringen beroepspraktijken waarvoor de CHE opleidt binnen? Welke kennis is daar al beschikbaar en welke kennis moet ontwikkeld worden? Waar raakt de concrete weerbaarheidsopgave de bestaande kennisagenda van een lectoraat? En waar daagt de weerbaarheidsopgave de lectoraatsagenda uit?
- De maatschappelijke contexten die genoemd worden zijn uiteenlopend: krijgsmacht, nationale en lokale overheden, bedrijven, (lokale) democratie, maatschappelijke organisaties, de wijk en buurt, enzovoorts. Het zijn de alledaagse, institutionele en organisatorische contexten waarin professionals werken met andere actoren (burgers, cliënten, andere professionals). Met welke maatschappelijke contexten waar een weerbaarheidsopgave ligt kan de CHE zich verbinden? Of heeft de CHE al verbinding en kan ze die verbinding versterken? Welke kennis is in die maatschappelijke context nodig? Waar raakt de concrete weerbaarheidsopgave de bestaande kennisagenda van een lectoraat?
- Bronnen en vorming kunnen we breed opvatten. Welke inspiratiebronnen kunnen bijdragen aan de weerbaarheid van burgers en professionals? Welke verhalen, rituelen, bronnen zijn met betrekking tot weerbaarheid van betekenis in uiteenlopende beroepspraktijken en maatschappelijke contexten? Hoe kunnen we die versterken? Welke expertise hebben we al in huis die benut kan worden in onderwijs en training? Welke expertise hebben we te ontwikkelen door onderzoek en reflectie, samen met praktijken en in maatschappelijke contexten?

Deze drie hoekpunten helpen weliswaar een integraal perspectief te ontwikkelen en samenhangen te zien, maar wat zou nu een conceptuele lens kunnen zijn die deze integratie verder versterkt, zo mogelijk logisch noodzakelijk maakt en theoretische verankering geeft? Mijn vermoeden is dat zogenoemde theorieën van sociale praktijken hier behulpzaam kunnen zijn.³² Theorieën van sociale praktijken gaan over handelen en sociale ordening en kijken daarbij niet primair naar het individu of naar de instituties, maar naar de werkelijkheid daartussen, wat zij 'praktijken' noemen. Praktijken bestaan uit

³² Zie bijvoorbeeld: Elisabeth Shove, Mika Pantzar & Matt Watson, *The Dynamics of Social Practice. Everyday life and how it changes*. London: Sage, 2012; Robert van Putten, 'Het wereldbeeld van praktijken', in *De ban van beheersing. Naar een reflexieve bestuurskunst*, Den Haag: Boom Bestuurskunde, 2020, p.151-180.

betekenisvolle geroutineerde coöperatieve manieren van handelen van mensen. Praktijken kennen diverse componenten, die gezamenlijk tot goede praktijken leiden: materialiteit, competenties en betekenissen. Je hebt gereedschappen, ruimten, en 'dingen' nodig, je hebt kennis en vaardigheden nodig, en het gaat om 'meaning' in praktijken: er staat iets op het spel, het handelen wordt gekleurd door verlangens, waarden en overtuiging. Praktijken worden bevolkt door mensen en uitgeoefend in bredere organisatorische en institutionele contexten. Praktijken kunnen ook overlappen en meerdere beroepspraktijken kunnen in bepaalde organisatorische en institutionele contexten samenkomen en samenwerken. Theorieën van praktijken zijn door-en-door relationeel, waarbij veel belang wordt gehecht aan traditie en een niet-maakbaar perspectief op verandering.

Dit alles maakt het concept praktijken een vruchtbaar inhoudelijk en theoretisch vertrekpunt voor praktijkgericht onderzoek naar weerbaarheid. We lokaliseren weerbaarheid dan op het niveau van praktijken en als iets dat praktijken uitdaagt. Onderzoeksvragen zouden (zonder nu uitputtend te worden) daarom kunnen zijn: hoe kan binnen beroepspraktijken en in de context van maatschappelijke praktijken gewerkt worden aan weerbaarheid? Hoe dienen die bestaande maatschappelijke praktijken en beroepspraktijken weerbaarheid te incorporeren? Welke veranderingen in beroepspraktijken en maatschappelijke praktijken zijn dan nodig? Welke dimensies van praktijken verdienen extra aandacht in het weerbaar worden? Welke zingeving- en vormingspraktijken leiden tot weerbaarheid? Wat maakt maatschappelijke en beroepspraktijken nu ook weerbare praktijken? Welke samenwerking tussen beroepspraktijken is nodig om weerbaarheid in beroep en samenleving te vergroten?

Kortom, denkend vanuit 'praktijken' kan een interdisciplinaire onderzoeksagenda ontstaan, waarin een eigenzinnige en verrijkende perspectieven op en repertoires van weerbaarheid ontwikkeld kunnen worden. We blijven dan dicht bij het relationele, dicht op de huid van de beroepspraktijken, met volop ruimte voor inbreng vanuit onze christelijke identiteit en inspiratie.